

YENİ BİR NEOLİTİK KEŞİF BONCUKLUHÖYÜK

Çatalhöyük Anadolu'daki en eski yerleşim yerlerinden bir olarak biliniyordu. Günümüzden yaklaşık 9000 yıl öncesinde var olan Çatalhöyük'ün yakınlarında bu yıl yeni bir kazı başladı. Çatalhöyük'ten 1500 yıl daha eski olduğu düşünülen Boncukluhöyük'te başlayan bu çalışmalar Anadolu tarihine yeni bir boyut kazandıracak. Kazibilimciler burada yaşamış olan insanların Çatalhöyük'te yaşayanların ataları olabileceğini düşünüyor.

Neolitik çağın en önemli yerleşmelerinden biri olan Çatalhöyük, Anadolu'da tarımsal yaşama geçiş ve yerleşik hayat hakkında bizlere önemli veriler veriyor. Bunun yanında, geçtiğimiz günlerde kazı çalışmaları başlayan yeni bir höyük, neolitik çağ hakkında Çatalhöyük'ün bizlere sağladığı bilgileri daha da erken tarihlere taşıyacak gibi görünüyor. Burası Çatalhöyük'e yaklaşık 9 km uzaklıktaki Boncukluhöyük.

Boncukluhöyük'e ulaştığımızda bizi kazı başkanı Dr. Douglas Baird karşıyor. Kazılar bu yıl başlasa da Baird aslında yöreye yabancı değil. Liverpool Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden olan arkeolog, yıllardır yörede sürdürdüğü yüzey araştırmaları sonucunda Boncuklu Höyük'ü keşfetmiş. Fakat

Boncukluhöyük'ü bulan arkeolog Dr. Douglas Baird

bunun öncesinde bölgeye yaklaşık 25 km uzaklıktaki Pınarbaşı neolitik yerleşiminin açığa çıkarılmasını da sağlamış. Çatalhöyük'ten önce bu yörenin nasıl olduğunu ve tarımın kökenlerinin nasıl ortaya çıktığını araştırıyor. Baird gülererek "On üç yıldır bu bölgede çalışıyorum. Arazide uzun zaman geçirdim. Artık ben de bu bölgenin köylülerinden biri sayılırım" diyor.

Son Gün Gelen Buluş

Baird, Boncukluhöyük'ü nasıl bulunduğunu çok iyi hatırlıyor. Arkeolojik kazılarda yapılan esprilerden biri, en büyük buluşların kazı sezonunun en son gününde bulunması. Sanki bu espriyi gerçeğe uyarlar gibi Baird de höyüğü

Dr. Douglas Baird Adnan Baysal'ın üzerinde çalıştığı renkli duvar parçası hakkında bilgi veriyor.

alan araştırmalarına ayırdığı altı yılın son gününde bulmuş. Son gün olduğu için ekibin bir çoğu çoktan ayrılmış. Fakat Baird bu yörede yürürken obsidyen parçalarla karşılaşmış.

“Birdenbire anladım ki burası Çatalhöyük’ün bir parçası değil; çok daha eski bir höyük” diyor. “O an çok heyecanlı bir andı, havalara zıpladım. Çünkü bulduğum parçalar gerçekten çok küçüktü ve toprakta onları bulmak zordu.”

Bununla birlikte kazılar hemen başlamamış. İlk bulgulardan, kazıların başladığı günümüze kadar beş yıl geçmiştir. Baird o günden bugüne dek, önce yüzey araştırmalarında elde ettiği bulguları değerlendirmek ve Pınarbaşı’nda yürüttüğü kazıları bitirmek zorunda kalmış. Kazılar 25 Ağustos’ta başlamış. Kazı için İngiliz Arkeoloji Enstitüsü’nün ve yörenin bağlı olduğu Hayıroğlu Belediyesi’nin yardımları olmuş.

Baird bu yıl yalnızca birkaç haftalık bir kazı yapılacağını söylüyor. Bu ilk yıl, gelecek dokuz yılın nasıl planlanacağını belirleyecek bir değerlendirme süreci aslında. Höyükte neler olduğu belirleniyor, hangi bölgeye önem verileceği, korumanın nasıl yapılacağı planlanıyor. Bu anlamda araştırmaların başladığı bu ilk yıl oldukça büyük önem taşıyor.

Çatalhöyük’taki evlerin planı karakteristik olarak dikdörtgen biçiminde. Oysa Boncukluhöyük’te bulunan evin duvarları gösteriyor ki, burası yuvarlak hatlı olan bir ev. On binin üzerindeki yaşıyla bu evin Konya ovasında bulunan en eski ev olduğu düşünülüyor. Evin önünde Boncukluhöyük’ü açığa çıkaran ekipte yer alan Adnan Baysal’la karşılaşıyoruz. Arkeolog dikkatini duvarların önünde yer alan kır-

mızı boyayla boyanmış bir çıkıntıya vermiş. Bunun büyük olasılıkla o dönemde yaşamış olan insanların dini ritüelleriyle ilgili bir şey olduğu görüşünde:

“Bunun çevresini yedi-sekiz kat kırmızı boyayla boyamışlar. Duvarın içinde dini anlamı olan bir parça yapmışlar. Bu Çatalhöyük’teki gibi bir hayvan başı olabilir ya da bir insan figürü olabilir, ama henüz ne olduğunu tam olarak bilemiyoruz. Burası özellikle temiz korunmuş Evin diğer taraflarında da sıvalar var ama başka hiçbir yerde kırmızı boyaya rastlamıyoruz. Bu yüzden buranın evin içinde özel bir bölüm olarak korunduğunu düşünüyoruz” diyor.

Kazılar başladığı ilk günlerindeki açma, bir buldozer yardımıyla yapılmış. Bulunan ilk evin ortaya çıkışı bu şekilde oluyor. İlk evin duvarları buldozer tarafından budandığı için yalnızca yuvarlak hatlı yapının zemini ortaya çıkmış. Bu haliyle bile ev, kazibilimci-

lere çok şeyler söylüyor. Bu ilk aşamadan sonraki çalışmalarda hassas ve zahmetli bir süreçte işliyor. Boncukluhöyük kazı alanında çalışanlar olabildiğince hassas yöntemlerle kazmayı sürdürüyor. Sözelimi, Adnan Baysal, yuvarlak hatlı duvarlara yerleştirilmiş kırmızı boyalı çıkıntıyı neredeyse bir diş hekiminin diş taşlarını temizlediği hassasiyetle temizliyor.

Çatalhöyük’ün Kökleri

Kazılar ilerleyip bulgular netlik kazandıkça, Çatalhöyük’te de görülen sembolizmin kökenlerinin nasıl başladığına ve gelişimin nasıl olduğuna ilişkin veriler netlik kazanacak. Burada yaşayan insanların, yaklaşık 1000 yıl sonra kurulacak Çatalhöyük sakinlerinin ataları olmaları büyük olasılık. Bölgede bulunan büyük nehir ve sulak alanlar bugün kurumuş olsalar da her iki yerleşim yerinin ortaya çıktığı dönemlerde çevreye hayat veriyorlardı. Bu sulak alanlar, bölgedeki evler için kerpiç yapımında kullanılan çamurun kolayca elde edilmesini sağlıyordu. Binyıllar öncesinde yörede kurulan ilk evler kerpiçten yapılmıştı. Çatalhöyük’ün, dönemine göre çok büyük bir yerleşim alanı olduğunu biliyoruz. Burada yaşayan ve sayıları zaman zaman 8000’e ulaşan insan nüfusu, farklı neolitik toplulukların bir araya gelmesiyle de oluşmuş olabilir. Bu anlamda Boncukluhöyük yalnızca Çatalhöyük hakkında değil, o dönemdeki bütün neolitik topluluklar hakkında bizlere

Boncukluhöyük’te bu yıl başlatılan kazı çalışmaları gelecek yıllarda yapılacak kazılar için planlama amacı taşıyor.

ipuçları vererek günlük yaşayışı daha iyi anlamamıza yardımcı olacak veriler içeriyor olabilir.

“Bu yörede kazı yapmak istememizin en önemli nedenlerinden biri de, Çatalhöyük öncesinde ortaya çıkan ilk sürekli yerleşim alanlarının, köylerin nasıl ortaya çıktığını, tarımın ve hayvancılığın nasıl geliştiğini öğrenmek” diyor Dr. Baird. “Ortadoğu’daki ilk yerleşim alanlarında bile ilk yerleşimler hakkında yüzde yüz kesin konuşmuyoruz. Bu nedenle burada öğreneceklerimiz, insanların yerleşik yaşama geçişleriyle ilgili çok şeyler söyleyebilir.”

Yörede bulunan çok sayıda minik taş, özellikle de obsidyen, erken dönem ticaretin ipuçlarını verir nitelikte. Obsidyen bölgede bulunmuyor. En yakın obsidyen kaynakları bölgeye elli kilometre uzaklıktaki Kapadokya’da bulunuyor. Yine de bu aşamada kesin olmayan bir şey var. Acaba yerleşimciler obsidyeni dışarıdan tüccarlar mı getiriyorlardı yoksa başka yollarla mı elde ediyorlardı? Sözgelimi, bu insanlar dönem dönem göç ederek ilerlemiş ve bu göçler sırasında Kapadokya’ya uğrayıp obsidyen elde etmiş olabilirler.

Benzer soruları bölgede bulunan boncuklar için de sorabiliriz. Binlerce yaşındaki boncuklar, yöreye Boncukluhöyük denmesinin nedeni. Önceleri Karacahöyük denen yörenin adı, şiddetli yağmurlardan sonra yörede yaşayan bir köylünün toprakta boncuklar bulmasıyla değişmiş. O günden sonra bu yöre Boncukluhöyük adıyla anılır olmuş.

Bulunan boncukların bir kısmı taş-

Anne Pirie, buluntuların incelenmesi ve sınıflandırılmasında hassas bir çalışma yürütüyor.

tan. Minik taş boncuklar uzun süre ovularak pırl pırl hale getirilmiş ve neredeyse ışıltıyorlar. Bazı boncuklarsa deniz kabuklarından yapılmış. Bu boncuklar değişik biçimlerde delinerek ya da kesilerek süs olarak kullanılmış. Yalnızca takı olarak kullanılmamış, aynı zamanda kimi eşyalara da ilştirilmiş olan boncuklar, süse, güzelliğe o dönemlerde bile değer verildiğini gösterir gibi. Akdeniz’den, Kapadokya’dan getirilen malzemelerle yapılan bu boncukların kimi zaman süs eşyası olmanın yanında bir değiş tokuş aracı, bir ticaret medyumu olarak kullanıldığı da olmuş. Bu süsler belki de kişisel kimliklerin ön plana çıkarılmaya başladığı dönemi işaret ediyor olabilir. 300-500 kişinin bir araya geldiği yerleşim yerleri kurul-

Yörede bulunan obsidyen parçaları Kapadokya’dan geliyordu.

maya başladığında, artık kişinin kendini daha özel gösterecek, kimliğini ön plana çıkararak bir şeye gereksinimi olabilir. Boncuklar ya da deniz kabukları belki de bu amaca da hizmet ediyordu.

Bize kazı alanını gezdiren Dr. Baird, Konya ovasına 1993 yılında gelmiş. O zamandan beri yüzey araştırmalarından neolitik döneme ait alanların kazılmasına kadar pek çok işe imzasını atmış.

“O dönemde Çatalhöyük’ü kazan Ian Hodder, yüzey araştırması yapılmasına gerek duyuyordu. Benim de Liverpool Üniversitesi’nde birlikte çalıştığım profesör, yörede yüzey araştırmaları yapmak için birlikte çalışmayı önerdi. Böylece bölgede sekiz yıl süren yüzey araştırmaları yaptık; aynı dönemde Pınarbaşı’ndaki küçük çaplı neolitik yerleşimi bulduk” diyor.

Boncukluhöyük kazı ekibi Çatalhöyük’teki kazı evinde topraktan çıkardıkları buluntular üzerinde çalışıyor

Taştan yapılmış 10.000 yaşındaki bu boncuk, pürüzsüz bir yüzey elde edilinceye kadar parlatılmış.

Üzerinde resim olan bu taş, bir zamanlar bir avcının kişisel eşyasıydı. Taşın arka yüzünde bulunan oyukla oklarının sapını düzeltme olanağı buluyorlardı.

Boncukluhöyük Buluntuları

Boncukluhöyük'ü dolaşmayı bitirince Dr. Baird bize kazı çalışmaları sırasında bulduklarını göstermeyi kabul ediyor. Onunla bir süre sonra Çatalhöyük'teki kazı evinde buluyoruz. Boncukluhöyük kazı ekibi de Çatalhöyük'teki kazı evini kullanıyor bu sezon. Çatalhöyük kazıları bu yıl için büyük ölçüde bittiğinden yer sorunu yaşanmıyor. Kazı evinde hummalı bir çalışma sürüyor. Ekibin bir bölümü buluntuları eleyip, sınıflayıp kaydediyor. Kazı alanından çıkan buluntular arasında göze çarpan şeylerin başında obsidyen parçaları geliyor. Depolama odasında çalışmalarını sürdüren Anne Pirie, bize bu küçük obsidyen parçaları hakkında bilgi veriyor.

“Daha önce bulunduğumuz başka bölgelerden elde ettiğimiz parçalarda bunların kemik ya da odun parçalarına tutturulmuş olarak kullanıldığını görmüştük. Bunlara bakarak bir tahmin yapıyoruz. Belki teker teker, belki de birden fazla parçayı bir arada kullanıyor olabilirler. Bunu kesin olarak bilemiyoruz. Bunlar farklı amaçlarla kullanılmış olabilir. Avlanmak için bu şekilde oklar yapılmış olabilir. Benzer biçimde, bir şeyleri delmek için de kullanılmış olmaları mümkün. Deniz kabukları üzerindeki delikler bunlarla delinmiş olabilir. Başka değişik amaçlarla da kullanılmış olabilirler.”

Dr. Douglas Baird bu minik taşların biçiminin farklı amaçlarla kullanılmak için oldukça uygun olduğunu düşünüyor. Obsidyeni minik parçalar halinde keserek birçok değişik amaca yönelik kullanmak mümkün oluyor. Özellikle bu bölgede obsidyen bulunmaması ve Kapadokya'dan geliyor olması belki de bu küçük araçların çok amaçlı, bir anlamda olabildiğince ekonomik, kullanılmasının nedeni olabilir.

Bu obsidyen parçalar Boncukluhöyükün keşfinde önemli bir yere sahip. Normalde insanlar ne olduğunu bilmedikleri taşlara çokça dikkat etmez, özelliklerine bakmadan kaldırır bir kenara atarlar. Buna karşılık arkeologlar için bu, önemli kanıtlar elde etmek demek. Dr. Baird yörede dolaşırken, bulunduğu obsidyen parçaları dikkatini çekmiş. Çünkü Konya Vadisi'nde hiç ob-

sidyen bulunmuyor. En yakın obsidyen kaynağı onlarca kilometre uzaklıktaki Kapadokya. Ayrıca, bölgede bulunan çakmaktaşları da bize fikir verir nitelikte. Üzerindeki işaretler, bunların kesinlikle insan yapımı olduğunu gösteriyor.

Buluntular arasında bizi en çok etkileyenlerden biri de üzerinde resimler bulunan oluklu taşlar. Kare ya da dikdörtgen biçimli bu taşların kişilerin özel eşyaları olması çok yüksek bir olasılık. Üzerlerindeki resimlerin karışıklığı belki de bunu kullanan kişinin toplum içinde özel birisi olabileceğini düşündürüyor. Dr. Baird, bunların okların sap kısımlarını düzeltirmekte kullanıldığı görüşünde. Avcılar için okun düz ve etkili uçuşu önemli olduğu için bu eşyalar belki de o dönemde önemli bir gereksinime yanıt veriyordu. Bu oluklar kemikleri yontmak için de kullanılmış olabilir. Kırıldığı halde kullanılmaya devam edildiği anlaşılan bir parça, bu özel taşların sıkça kullanıldığını ve bir avcı için çok değerli olabileceğini gösteriyor.

Boncukluhöyük, geçmişi anlamak yolunda bizlere çok şey anlatacak gibi duruyor. Kazılar henüz yeni başlasa da Dr. Douglas Baird, gelecek yıllarda çok daha ilginç buluntulara ulaşılabileceğini kanısında. Anadolu'nun neolitik dönemine ait çok önemli ipuçları toprak altında çıkarılmayı bekliyor. Gelecek yıllarda bu bölgeden gelecek çok daha çarpıcı haberlere hazır olalım. Bu bölge, belki de Anadolu'nun ve dünyanın neolitik çağıyla ilgili bildiğimiz birçok şeyi yeniden gözden geçirmemize ve tarihi bir kez daha yazmamıza yetecek bir potansiyel taşıyor.

Gökhan Tok

Fotoğraflar: Bülent Gözcelioğlu, Elif Yılmaz

Deniz kabuğundan yapılan boncuklar kazı alanında sıkça rastlanan süs eşyalarından biri.